

خلاصۃ الأشعار وزبدۃ الأفكار

(بخش نیرد و کرمان و نواحی آن)

تألف

میر تقی الدین کاشانی

(زنده در ۱۰۱۶ ه. ق.)

تصحیح

سید علی میرافضلی

- سرشناسه : تقی‌الدین کاشی، محمدبن علی، ۹۹۴۶ - ۱۰۱۶ ق.
- عنوان قرار دادی : خلاصه‌الاشعار و زبدة‌الافکار. برگزیده
- عنوان و نام پدیدآور : خلاصه‌الاشعار و زبدة‌الافکار (بخش یزد و کرمان و نواحی آن) / تألیف میر تقی‌الدین کاشانی (زنده در ۱۰۱۶ ق.)؛ تصحیح سیدعلی میرافضلی.
- مشخصات نشر : تهران: مرکز پژوهشی میراث مکتوب؛ کرمان: دانشگاه شهید باهنر کرمان؛ ۱۳۸۵.
- مشخصات ظاهری : بیست و ۲۰ ص.
- فروست : میراث مکتوب؛ ۹۸. زبان و ادبیات فارسی؛ ۷۲.
- شابک : 978-600-203-124-2
- وضعیت فهرست‌نویسی: فیا
- موضوع : شعر فارسی - قرن ۱۰ ق - مجموعه‌ها
- موضوع : Persia. Poetry - 16th century - Collections
- موضوع : شاعران ایرانی - قرن ۱۰ ق. - سرگذشتنامه
- موضوع : Poets, Persian - 16th century - Biography
- موضوع : شاعران ایرانی - کرمان (استان) - سرگذشتنامه
- موضوع : Poets - Persian - Kerman(Province) - Biography
- موضوع : شاعران ایرانی - یزد - سرگذشتنامه
- موضوع : Poets, Iranian - Yazd - Biography
- شناسه افزوده : میرافضلی، سیدعلی، ۱۳۴۸ - ، مصحح
- شناسه افزوده : مرکز پژوهشی میراث مکتوب
- شناسه افزوده : دانشگاه شهید باهنر کرمان
- رده‌بندی کنگره : ۱۳۹۵ ۱۸۰۱۸ خ ۷ ت / PIR ۳۷۵۱
- رده‌بندی دیویی : ۸۱۴ / ۴۰۹
- شماره کتابشناسی ملی : ۴۵۲۲۸۴۷

خلاصة الأشعار و زبدة الأفكار

(بخش یزد و کرمان و نواحی آن)

تألیف: میر تقی الدین کاشانی (زنده در ۱۰۱۶ ق)

تصحیح: سیدعلی میرافضلی

ناشر: میراث مکتوب

با همکاری

دانشگاه شهید باهنر کرمان

و

مؤسسه فرهنگی هنری مفرغ

رئیس: محمّد باهر

مدیر فنی و امور چاپ: حسین شاملوفرد

ترجمه گزیده مقدمه به ازبک: سیدعلی میرافضلی

چاپ اول: ۱۳۹۵

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

بها با جلد شومیز: ۲۰۰۰ تومان

بها با جلد سخت: ۴۲۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۰۳-۱۲۴-۲

چاپ (دیجیتال): میراث

همه حقوق متعلق به ناشر و محفوظ است
نشر الکترونیکی اثر بدون کسب اجازه کتبی از ناشر ممنوع است

نشانی ناشر: تهران، ش.پ: ۱۳۱۵۶۹۳۵۱۹

تلفن: ۶۶۴۹۰۶۱۲، دورنگار: ۶۶۴۰۶۲۵۸

E-mail: tolid@MirasMaktoob.ir

http://www.MirasMaktoob.ir

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	نه
تصویر دستنویس ها.....	هفده
فصل اول: در ذکر شعرای دارالعباده یزد.....	۱۷۰ - ۳
افضل المتکلمین مولانا وحشی.....	۳
قاسم بیگ قسمی افشار.....	۷۸
طهاسب قلی بیگ عرشی یزدی.....	۸۴
مؤمن حسین یزدی.....	۱۰۶
میر نجدی یزدی.....	۱۱۲
زمانی یزدی.....	۱۱۶
عبدی ابرقوهی.....	۱۲۳
کاسب یزدی.....	۱۲۵
شاه حسین کامی.....	۱۲۶
میر زبانی یزدی.....	۱۲۷
غواصی هروی یزدی.....	۱۲۸
شمس الدین حالی یزدی.....	۱۳۷
فسونی یزدی.....	۱۳۸
قاسمی اردستانی.....	۱۳۹
جلال سیهری زواره ای.....	۱۵۱
محمد مرشدی زواره ای.....	۱۶۳

۱۶۹	عطایی اردستانی
۱۷۰	صوفی اردستانی
۱۷۱ - ۴۰۳	فصل دوم: در ذکر شعرای دارالامان کرمان و نواحی دیار هندوستان
۱۷۱	امیر شمس الدین محمد صدر
۱۷۵	صافی بمی
۱۹۰	میر فضلی بمی
۱۹۴	غباری کرمانی
۱۹۵	شیخ عبدالسلام پیامی کرمانی
۲۲۴	مای کرمانی
۲۲۶	بی نویدی کرمانی
۲۳۰	عاشقی کرمانی
۲۳۶	قاضی حمد لاری سیستانی
۲۳۹	میر جنوبی بندهای
۲۴۱	میر ابوالقاسم ذهی
۲۵۰	داخلی کابلی
۲۵۱	یادگار بیگ حالتی
۲۵۳	محمد حسین بقایی
۲۵۷	شیخ ابوالفیض فیضی دکنی
۳۱۷	امیر محمد معصوم نامی بکری
۳۵۷	محمد هاشم سنج کاشانی
۳۷۶	بیرم خان
۳۸۲	همایون پادشاه
۳۸۶	میر نیازی بخارایی
۳۹۷	مظهری کشمیری
۴۰۳	صانع بدخشانی
۴۰۵	یادداشت‌ها
۴۱۳	نمایه نام‌ها (اشخاص، کتاب‌ها، جای‌ها)
۴۱۹	کتاب‌نامه

پیشگفتار

خلاصة الاشعار و زبدة الافكار، یکی از مهم‌ترین و حجیم‌ترین تذکرة‌های شعر در زبان فارسی است که میر تقی‌الدین محمد کاشانی متخلص به ذکری و مشهور به میر تذکرة آن را در حدود ۹۷۷ ق آغاز نهاده و در سال ۱۰۱۰ ق از تکمیل و تمم آن فراغت یافته است. بنای این تذکرة بر یک مقدمه، چهار رکن و یک خاتمه است. از زبان اربعة کتاب، به شاعران متقدم پارسی اختصاص دارد و با شرح حال و ذکر اشعار عنصری بختم متوفی (۴۳۱ ق) آغاز می‌شود و به شرح احوال و اشعار غزالی مشهدی (متوفی ۹۸۰ ق) خاتمه می‌یابد. این بخش تذکرة، مشتمل بر نام و شعر ۲۴۷ سراینده متقدم است. بخش خاتمة خلاصة الاشعار، خود به وازده اصل تقسیم شده و هر اصل، به ذکر شاعران یک ناحیه از نواحی ایران پرداخته است: کاشان، اصفهان، قم، ساوه، قزوین، گیلان و مازندران، تبریز و آذربایجان، یزد و کرمان، همدان، ری و آذربایجان خراسان. خاتمة خلاصة الاشعار، در بردارنده شرح حال ۴۱۴ شاعر هم‌عصر مؤلف است که برخی را دیده و به خدمت رسیده، برخی را ندیده؛ برخی زنده بوده‌اند و برخی روی در نقاب خاک کشیده‌اند. اصل هشتم خاتمة خلاصة الاشعار، در ذکر شعرای یزد و کرمان و نواحی آن و دیار هندوستان است. بیش از این و به همت مرکز پژوهشی میراث مکتوب، هفت اصل از اصل‌های دوازده گانه خاتمة خلاصة الاشعار در شش جلد به چاپ رسیده: کاشان، اصفهان، قم و ساوه، تبریز، شیراز و خراسان. کتاب حاضر که به تصحیح اصل هشتم اختصاص دارد، جلد هفتم این سلسله کتاب‌هاست که به چاپ می‌رسد. اصل ششم خاتمة (شعرای گیلان و مازندران) نیز به همت ناشری دیگر و به تصحیح خانم ام البنین صادقی جداگانه منتشر شده است (تهران، ۱۳۹۲).

در مورد اهمیت خلاصة الاشعار و کم و کیف تألیف آن، خانم نقیسه ایرانی کتابی به نام میر تذکرة پرداخته که از جامعیت خوبی برخوردار است و ما را از ذکر بسیاری از مباحث، بی‌نیاز می‌کند و علاقه‌مندان می‌توانند برای یافتن اطلاعات بیشتری در مورد مؤلف کتاب و تذکرة خلاصة

الاشعار به کتاب مذکور مراجعه کنند. در اینجا من فقط به ذکر چند نکته ضروری بسنده می‌کنم.

■ اصل هشتم خاتمه خلاصه الاشعار، سرگذشت و شعر ۴۰ سخنور را در بر دارد و در دو فصل تنظیم شده است. فصل اول، مربوط به شاعران ناحیه یزد و باقی و ابرقوه و اردستان و زواره است و با سرگذشت وحشی بافقی (متوفی ۹۹۱ ق) آغاز می‌شود و به سرگذشت صوفی اردستانی خاتمه می‌پذیرد. فصل دوم، به شاعران کرمان و بم و سیستان و کابل و بدخشان و دکن و کشمیر و دیگر نواحی دیار هندوستان اختصاص دارد و آغاز آن با شرح حال امیر شمس‌الدین محمد صدر کرمان است و اتمام آن با سرگذشت صانعی بدخشانی. در این فصل، مؤلف به ذکر سنجر کاشانی هم پرداخته و شرح حال و اشعار او را که می‌بایست قاعدتاً در اصل نخست کتاب، در جمع شاعران یارکسان به آورد، به دلیل آنکه بعد از اتمام آن بخش به دست او افتاده، در این اصل گنجانده است. همین علت درج اشعار نیازی بخارایی را در این بخش تذکره متوجه نشدیم و تنها توجیه حضور او در این اصل، بلا تکلیفی مؤلف در پیدا کردن جای مناسب برای درج شرح حال او در سایر اصل‌ها به ده است.

■ همان طور که گفتیم، تقی کاشانی حدود ۴۰ سال از عمر خود را بر سر گردآوری و تنظیم و تدوین تذکره خلاصه الاشعار گذاشت. از برررسی یادداشت‌های او در اصل هشتم کتاب، بر می‌آید که وی در فاصله سال‌های ۹۸۱ تا ۱۰۱۳ ق، مشغول گردآوری احوال و اشعار شاعران بخش یزد و کرمان و نواحی هندوستان بوده است. تواریخی که در سراسر این بخش کتاب به جای گذاشته، به شرح ذیل است:

۹۸۱ ق	(شرح حال فسونی یزدی)
۹۸۸ ق	(شرح حال عاشقی سیستانی)
۹۹۱ ق	(شرح حال شمس‌الدین کرمانی)
۹۹۷ ق	(شرح حال مظهری کشمیری)
۹۹۸ ق	(شرح حال غباری کرمانی و پیامی کرمانی)
۱۰۰۲ ق	(شرح حال عرشی یزدی)
۱۰۰۷ ق	(شرح حال مؤمن یزدی)
۱۰۱۲ ق	(شرح حال نامی بکری)
۱۰۱۳ ق	(شرح حال سنجر کاشانی)

بنابراین، تقی کاشانی یک طرح اولیه برای گردآوری کتاب خود بزرگ ذهن داشته، اما اجزای آن را در سنوات مختلف و بنا به اقتضاء و بر اساس منابعی که به دستش می‌افتاده، یا شعرهایی که برایش می‌فرستادند، گرد می‌آورده و آن اجزا را به هم می‌پیوسته است. دستنویسی از اصل هشتم خاتمه خلاصه الاشعار که تحت نظارت خود او فراهم آمده و کامل‌ترین دستنویس این بخش است و آن را می‌توان ویرایش نهایی این بخش تلقی کرد، در سال ۱۰۱۳ هجری کتابت شده است (نسخه ادیب برومند). این در حالی است که ما دستنویس دیگری هم از اصل هشتم کتاب در اختیار داریم که در سال ۹۹۷ ق کتابت شده (نسخه شماره ۶۶۸ ایندیا آفیس) و در آن بسیاری از سرگذشت‌ها و اشعار سخنوران دودمان دیده نمی‌شود.

■ تقی کاشانی در طی زمان، با دستیابی به مدارک تازه‌تر یا بی‌واسطه‌تر در پیش‌نویس‌های خود دست می‌برد و کتاب خود را اصلاح می‌کرده است. فی‌المثل، شرح حال و شعر مظهري کشمیری در مسوده‌ای از خلاصه الاشعار که به خط خود تقی کاشانی است و در حدود ۹۹۰ ق کتابت شده (نسخه شماره ۲۴۴ سنا)، به نظر بیشتر نیست. اما در سال ۹۹۷ ق، تقی کاشانی شرح حال مظهري را بسط داده و عبارت‌پردازی‌های دراز دامنی در وصف زیبایی شاعر به کار بسته، و تعداد اشعار او را از یک بیت، به ۶۴ بیت رسانده است. در همان مسوده سنا، در دنباله نام و شعر مظهري، از صانع بدخشانی هم یاد شده که به همان شکل با هیرات بسیار جزیی، در ویرایش نهایی تذکره خلاصه الاشعار، به ثبت رسیده است.

■ اصل هشتم خلاصه الاشعار، دربردارنده سرگذشت ۴۰ شعر و ۷۲۷ بیت شعر است. بیشترین حجم اشعار کتاب را شعرهای وحشی بافقی (۱۷۲۱ بیت)، فردوسی (۱۳۹۸ بیت)، پیامی کرمانی (۵۸۰ بیت)، نامی بکری (۵۵۹ بیت)، عرشی یزدی (۴۷۵ بیت)، و صافی بومی (۳۵۲ بیت) تشکیل می‌دهد. حجم اشعار انتخابی، به تنهایی شاخص درستی برای ساخت همست، یک شاعر نیست. اما در اینجا می‌تواند نموداری از مقبولیت و منزلت یک شاعر میان سماعه سران خودش باشد. این مقبولیت و منزلت، صرفاً به کیفیت والای ادبی آثار بر نمی‌گردد، بلکه ممکن است جایگاه اجتماعی او نیز در این امر مؤثر باشد. میر معصوم نامی بکری، نمونه روشنی از این امر است. امروزه کمتر کسی از علاقه‌مندان شعر فارسی با نام و شعر او آشنایی دارد، اما اگر نوشته تقی کاشانی را در مورد او بخوانیم، متوجه می‌شویم که منزلت اجتماعی او تا چه حد بر شخصیت ادبی او سایه افکنده و او را بالاتر از آنچه اقتضای شعرش هست، نشانده است.

■ آنچه به خلاصه الاشعار نسبت به سایر تذکره‌ها تمایز می‌بخشد، ذکر احوال و اشعار تعدادی از

شاعران کمتر شناخته شده است که در دیگر منابع، یا اثری از آنها نیست، یا بدین وسعت و جامعیت، کسی از تذکره‌نویسان آن دوره از آنها یاد نکرده است؛ عرشی یزدی، سپهری زواره‌ای، مرشدی زواره‌ای، صافی بمی، میر فضلی بمی، پیامی کرمانی، نویدی کرمانی و نیازی بخارایی از جمله این شاعران هستند. در مورد شاعران صاحب دیوانی مثل وحشی بافقی، فیضی دکنی و سنجر کاشانی هم علاوه بر آنکه انتخاب تقی کاشانی، سلیقه ادبای هم عصر این شاعران را به خوبی بازتاب می‌دهد، منبع ارزشمندی برای تصحیح دواوین این شاعران نیز هست. نسخه خلاصه الاشعار موزن ۱۰۱۳ هجری قمری که مبنای این تصحیح قرار گرفته، بر بسیاری از دستنویس‌های دواوین این سه شاعر مقدم است و شعرهایی دارد که در نسخه‌های چاپی دیده نمی‌شود.

■ سبک نویسندگی، تقی‌الدین کاشانی، در اغلب موارد ساده و با سجع‌های ملایم و مقبول است و در خلال مطالب او، اشعار سودمندی در مورد زندگی و خاندان و ارتباط شاعران با جامعه ادبی و شیوه سخنورز گویندگان به دست می‌دهد. اما گاهی اوقات، مؤلف خلاصه الاشعار اسیر لفاظی و سجع‌پردازی متکلف شده و چنانچه این شیوه متصنع بالا می‌گیرد که حوصله خواننده را سر می‌برد. نمونه آن در این دفتر، اشعار مزبور آور تقی کاشانی در مورد جایگاه ادبی فیضی دکنی یا اوصاف اکبر پادشاه و شاه عباس صوری و شرح سفارت و مسافرت نامی بکری در ایران است. علاوه بر این، تقی کاشانی گاهی به نکتته‌ای که به اخلاق و رفتار یا مولد و منشأ یک شاعر مربوط است، عنان اختیار قلم را از کف می‌دهد و متن را از حاشیه گران‌بار می‌کند. فی‌المثل در شرح حال قاسمی اردستانی، نخست بحث می‌کند در مورد سابقه تاریخی اردستان و اخلاق مردم آن دیار پیش می‌کشد و متعاقب آن، فصل مُشبی در باب نحوه معاشرت و مخالطت مردم و آداب و شرایط دوستی می‌پردازد. یا در شرح حال عاشقی سیستانی، فضیلت قناعت داد سخن می‌دهد و از احادیث و روایات و امثال و حکم مدد می‌گیرد و از عام‌ترین تناسب این موضوعات با هدف اصلی کار خود، دل فارغ می‌دارد. و در همین بخش، فصلی نیز در ذکر تاریخ سیستان و ولایت نیم‌روز و وجه تسمیه آن می‌نگارد و ملال مخاطب را دو چندان می‌کند. ایضاً در شرح حال قاسم کاهی، به بهانه دست و دلبازی شاعر، مناسباً للمقام؛ در مورد ارزش اخلاقی سخاوت‌مندی و فضیلت اسخیا، روده‌درازی می‌کند. همچنین، در شرح حال مظهری کشمیری، به جای درج اطلاعات مفید در مورد زندگی شاعر، به وصف زیبایی چهره او مشغول می‌شود و از شعر فارسی شواهد متعدّد می‌آورد و به گونه یک عاشق دل‌سپرده، دهها سطر در این باب قلمی می‌کند، بدون آنکه خود از نزدیک شاعر را دیده باشد!

دستنویس‌های کتاب و شیوه تصحیح

تا کنون هیچ دستنویسی از خلاصه الاشعار که در بردارنده کل کتاب به صورت یک‌جا باشد، به دست نیامده است. اما نسخه‌های بی‌شماری از بخش‌های مختلف کتاب در کتابخانه‌های جهان پراکنده است که با کمک همه آنها شاید بتوان روزی نمایه کامل و دقیقی از این اثر ارزشمند فراهم کرد. بعضی از این دستنویس‌ها، به خط خود مؤلف است که حکم مسوده کتاب را دارد و برخی دیگر، ویرایش نهایی اثر را عرضه می‌دارد. در تصحیح اصل هشتم مؤخره خلاصه الاشعار، یک نسخه اصلی و چند دستنویس کمکی در اختیار ما بوده و می‌توان گفت که تصحیح حاضر، تا حدود زیادی، نشان‌دهنده متن نهایی مورد نظر تقی کاشانی است. اگرچه دور از احتمال هم نیست که مؤلف، بعد از تاریخ ۱۰۱۳ ق نیز در متن خود دست برده و چیزهایی را بدان افزوده یا از آن حذف کرده باشد. ولی در حال حاضر، چنین نسخه‌ای را نمی‌شناسیم.

دستنویس کتابخانه شخصی ادیب برومند، از خاتمه خلاصه الاشعار دو دستنویس معتبر به‌جای مانده که در کنار هم، بخش شاعران هم‌عصر مؤلف را کامل می‌کنند. دستنویس نخست که مشتمل بر اصل اول تا هفتم خاتمه است، به شماره ۳۳۴ در کتابخانه مجلس شورای اسلامی جای گرفته و کاتب در پایان کتاب، تاریخ کتابت را چنین رقم زده است: «تم نصف الاول من مجلد السادس من کتاب خلاصه الاشعار و زبدة الافکار بمرکز الله الملك السّار، علی يد العبد الضعیف النحیف، المحتاج الی رحمة الله الملك اللطیف، ابن میرزا نظام محمد شرف الشریف، فی تاریخ يوم الاربعاء ثالث والعشرين شهر رجب المرجب سنة ثلث و ستمائة الف الهجرية النبویه».

دستنویس دوم، به کتابخانه شخصی فاضل بزرگوار عبدالحی ادیب مربوط می‌گردد و شامل اصل‌های هشتم تا دوازدهم خاتمه خلاصه الاشعار است. این دستنویس که مورد استفاده ماست و نسخه اساس این تصحیح به شمار می‌آید، ۱۲۴۳ برگ دارد و اول و آخر آن فاقد رقم کاتب است. مرحوم احمد گلچین معانی (تاریخ تذکرة‌های فارسی، ج ۱، ص ۵۴۸) به تبع ایشان خانم ایرانی (میر تذکره، ص ۶۲-۶۴)، این دستنویس را نگاشته همان محمد شرف کاشانی و ادامه همان دستنویس مجلس می‌دانند. اگر این قول را بپذیریم و قراین (از جمله یگانگی خطوط و شیوه سطر بندی کتاب) نیز بر آن گواه است، دستنویس ادیب برومند هم به قلم محمد شرف ابن نظام در سال ۱۰۱۳ هجری، یا اندکی بعد از آن کتابت شده است. محمد شرف شریف، فرزند میرزا نظام کاشانی، خواهر زاده تقی کاشانی مؤلف تذکره است و کاتب معتمد او بوده و زیر نظر مؤلف، چندین نسخه از بخش‌های مختلف کتاب را به کتابت در آورده است.

نقص عمده این دستنویس آن است که از ابتدای آن، شرح حال و حدود ۱۴۰۰ بیت از اشعار وحشی بافقی افتاده و در وضعیت فعلی، نسخه با غزلیات حرف راه آغاز می شود (از ابتدای صفحه ۶۲ در متن حاضر). با توجه به اینکه صفحات نسخه ۲۵ سطری است و در هر صفحه، بین ۲۳ تا ۲۵ بیت کتابت شده، با احتساب صفحاتی که به شرح حال شاعر اختصاص داشته، می توان گفت که حدود ۳۰ برگ (۶۰ صفحه) معادل سه گراسه از آغاز نسخه إسقاط شده است. به قدر یک برگ نیز از انتهای اشعار وحشی بافقی و کل شرح حال قاسم بیگ قسمی افتادگی دارد.

غیر از این عیب، نسخه ادیب پرومند، نقص دیگری ندارد و تا حدود زیادی برای تصحیح کتاب بنده است. ما این نسخه را به رغم نقص ابتدایی آن، مبنای تصحیح خود قرار داده ایم و در اغلب موارد، از ضبط و ترتیب آن پیروی کرده ایم. تا کنون هیچ نسخه کامل دیگری که با این نسخه برابری کند، شناسایی نشده است. نسخه های کمکی که در تصحیح بخش از دست رفته دستنویس اصل و مقابله سایر بخش ها مورد استفاده بنده بوده، عبارتند از:

دستنویس اول کتابخانه آریا آفیس. این دستنویس که به شماره ۶۶۸ در کتابخانه ایندیا آفیس موزه بریتانیا نگهداری می شود ۳۱۸ برگ دارد و در نیمه جمادی الثانی سال ۹۹۷ ق به دست عبدالفتاح بن شمس الدین محمد عاشقی کتابت شده است. نسخه، منتخبی از ۱۲ اصل خاتمه کتاب را در بر دارد و اصل هشتم، از برگ ۱۱۱ تا برگ ۲۳۴ را نسخه جای گرفته است.

دستنویس کتابخانه دانشگاه تهران. این دستنویس، نیز همچون دستنویس ایندیا آفیس، منتخبی است از اصل های دوازده گانه خاتمه کتب و پیش از این به شماره ۵۹ ج در کتابخانه دانشکده ادبیات نگهداری می شد و بعد از آن به مخزن نسخه های خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران منتقل شده است. نسخه، دارای ۳۶۸ برگ است و به خط نسخ کتابت شده و فاقد رقم کاتب است. اصل هشتم خاتمه، در برگ های ۲۵۹ تا ۲۷۹ قرار دارد و برگ نخست شش شاعر نیز در برگ های ۷۳ تا ۷۹ قابل حصول است.

دو نسخه دانشگاه تهران و ایندیا آفیس، فاقد شرح احوال و اشعار عرشی یزدی، زمانی یزدی، شمس الدین حالی، صافی بعی، میر فضلی، غباری کرمانی، پیامی کرمانی، عاشقی سیستانی، داخلی، فبزی دکنی، امیر محمد معصوم نامی، سنجر کاشانی، مظهري کشمیری و صانعی بدخشانی هستند. علاوه بر نواقصی که گفتیم، نسخه دانشگاه، شرح حال میر زبانی، فسونی یزدی، نویدی کرمانی، بیرم خان و همایون پادشاه را نیز ندارد و شعرهای غواصی و میرنیزی در آن ذکر نشده است. نسخه ایندیا آفیس هم شرح احوال و اشعار صوفی اردستانی را ندارد و سرگذشت غواصی

بسیار مختصر و از اشعار او فقط یک بیت درج شده است. با این حال، دو نسخه مورد اشاره در بعضی مواضع نسبت به نسخه اساس بیت‌هایی اضافه دارند و احتمالاً تقی کاشی در بازبینی‌های بعدی آنها را حذف کرده است. ما این بیت‌ها را در متن باقی گذاشتیم تا سرمایه بیشتری از موارث ادب فارسی در اختیار علاقه‌مندان و پژوهشگران باشد.

دستنویس دوم کتابخانه ایندیا آفیس. این دستنویس فقط در بر دارنده سرگذشت شاعران است و هیچ کدام از اشعار شاعران در آن قید نشده است. نسخه مذکور به شماره ۶۶۷ در آن کتابخانه به ثبت رسیده و در رمضان سال ۱۰۸۳ ق کتابت شده است. کُل این دستنویس به صورت عکسی به اهتمام آقای یوسف بیگ باباپور به چاپ رسیده است (تهران، ۱۳۹۳). نسخه دوم ایندیا آفیس در توضیح بخش سرگذشت‌ها تا حدودی مدد رسان ما بوده است. گفتنی است در پایان سرگذشت شاعران تعداد بسیار کم کلام، قید شده که در بیشتر موارد با شمار ابیات موجود در نسخه اساس ما همخوانی ندارد.

دستنویس کتابخانه ملک دستنویس شماره ۴۰۷۸ کتابخانه ملک در تهران، در بردارنده سرگذشت ۱۴ شاعر از بخش‌های مختلف نسخه کتاب است؛ از جمله سرگذشت فیضی دکنی، نامی بکری و مؤمن یزدی. کتابت این دستنویس را محمد شرف ابن میرزا نظام صورت داده و خود مؤلف آن را به سال ۱۰۱۳ ق با اصل دستنویس کتاب کرده است.

دستنویس کتابخانه مجلس. این دستنویس، به شماره ۱۴۴ در کتابخانه مجلس سنا نگهداری می‌شود و مسوده‌ای است از شرح احوال و اشعار ۲۰۶ شاعر بر بسترهای مختلف کتاب که تقی کاشانی در حوالی سال ۹۹۰ ق به کتابت آن پرداخته و از آنجا که مربوط به ویرایش نخست و یادداشت‌های پراکنده و ناپیراسته کتاب است، به ندرت، در مقابله بعضی سرگذشت‌ها، مورد استفاده قرار گرفته است.

دستنویس دوم کتابخانه مجلس. منتخبی است از خاتمه خلاصه الاشعار، مشتمل بر شرح احوال و اشعار ۳۱ شاعر که تقی کاشانی خود ترتیب داده و به سال ۱۰۰۱ ق آن را کتابت کرده است. این دستنویس، به شماره ۹۸۲ در مجموعه طباطبایی کتابخانه مجلس نگهداری می‌شود و سرگذشت و نمونه اشعار بیامی کرمانی در آن هست.

برای رفع ابهام بعضی از اشعار، به دواوین جایی و خطی وحشی بافقی، فیضی دکنی و سنجر کاشانی رجوع شده و دیگر تذکره‌های آن عصر از قبیل عرفات العاشقین و هفت اقلیم نیز مد نظر قرار گرفته است. نسخه ادیب در سال‌های ۱۳۵۰ و ۱۳۶۶ در اختیار مرحوم احمد گلچین معانی

بوده و آن یگانه عرصه تذکره پژوهی، فهرست شاعران کتاب را استخراج کرده و در اوراق جداگانه بازنوشته و در هامش صفحات نیز توضیحات و اصلاحاتی مرقوم فرموده که در بخش یادداشت‌های پایانی کتاب، به موارد مهم آن اشاره شده است.

تصحیح این بخش تذکره خلاصه الاشعار، حدود شش سال پیش به بنده محول شد، که در همان ایام، نسخه اولیه کار فراهم آمد، ولی بر اثر گرفتاری‌های متعدد بنده و حوادث دوران، کار مقابله نهایی و نگارش مقدمه و استخراج فهرست‌ها و تنظیم یادداشت‌ها مدّت‌ها به تعویق افتاد. تا آنکه بر اثر پیگیری‌های دلسوزانه مدیر دانشمند مرکز پژوهشی میراث مکتوب، کار کتاب در پاییز امسال ... سامان آمد. امیدوارم این تصحیح، در شناساندن بهتر و بیشتر شاعران خطه یزد و کرمان و سیستان خدمتی در خیر باشد به پیشگاه اهل تحقیق. از شکیبایی و پیگیری جناب دکتر ایرانی و همکاران سه تن که این سپاسگزارم و قدردانی خالصانه خود را از پژوهشگر ارجمند، خانم نفیسه ایرانی که تصدیق می‌کنم دست به تصحیح این مهم کتاب، به لطف پیگیری ایشان فراهم آمد، ابراز می‌دارم. از مسئولین بخش خطی کتابخانه‌ها، مجلس شورای اسلامی، دانشگاه تهران و کتابخانه ملک که با گشاده‌رویی تصویر نسخه‌های خطی را در اختیار قرار دادند، بسیار ممنونم. همچون همیشه، فراهم آمدن این اثر، مرهون حوصله و همراهی خانواده عزیزم بوده است. در همه حال، سپاسگزار ایشان و ستایشگر لطف ایزدی هستم که امکان ادای این خدمت ناچیز را برای بنده میسر ساخت.

سید علی میرافضلی

آذر ۱۳۹۵